Martina Z i r h u t o v á (Praha)

NECKY A *NECIČKY* V POMÍSTNÍCH JMÉNECH V ČECHÁCH

THE COMMON NOUNS *NECKY* AND *NECIČKY* IN MINOR PLACE NAMES IN BOHEMIA

The paper deals with minor place names in Bohemia which include the common noun *necky* (a Czech word of Slavic origin meaning "a wooden washtub, used for hand washing clothes") or its diminutive form *necičky*. The focus is on etymological and motivational analysis of the names as well as their geographical occurrence.

The geographical term of a metaphorical origin *necky* meaning "valley/basin resembling a washtub" occurs in nearly 150 minor place names, found mainly in hilly and plain regions of the Central, Eastern and northeastern Bohemia. The names denote fields, meadows, pastures etc. found in a terrain resembling a washtub, i. e. with sides higher than the bottom, most of them being of a very old origin.

Key words

onomastics; minor place names in Bohemia; the common noun *necky*; metaphorical names

Klíčová slova

onomastika; pomístní jména v Čechách; apelativum *necky*; jména metaforického původu

1. Úvod

V tomto příspěvku budou předmětem našeho zájmu anoikonyma z území Čech, která obsahují apelativum *necky* nebo jeho deminutivní podobu *necičky*.

Jedná se o pomístní jména, kterým zatím, pokud je nám známo, nebyla věnována větší pozornost. F. Cuřín (1968, s. 104) anoikonymum *Necky* zaznamenává mezi příklady jmen, která vznikla z lexikalizovaných metafor, a zmiňuje jej ve studii týkající se toponyma *Vráž* (1969, s. 102), v níž uvádí, že „starší názvy pro údolí a prolákliny byly především v rovinných oblastech středních Čech. Tak např. jméno *Necky* se drží dolního toku Vltavy a celého Polabí". Z této poznámky je zřejmé, že se autor toponymem *Necky* zabýval, nicméně více informací, včetně konkrétních dokladů, v tomto textu ani jinde neuvádí.

Materiálovým východiskem našeho výzkumu bude Abecední generální katalog pomístních jmen z území Čech,[1] v němž je obsaženo 143 dokladů pomístních

[1] Soupisy PJ byly získány při soupisové akci Místopisné komise ČSAV v letech 1962–1980 a jsou uloženy v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze. Viz Olivová-Nezbedová, 1995, s. 40, 48; Olivová-Nezbedová, 2000, s. 21.

jmen obsahujících apelativum *necky* a 5 dokladů s deminutivní podobou tohoto apelativa, tj. *necičky*. U anoikonym se kromě jazykové stránky, etymologie, druhů pojmenovaných objektů a otázky stáří jmen zaměříme též na jejich zeměpisné rozšíření, přičemž srovnáme naše údaje s výše uvedenými zjištěními F. Cuřína. Pokusíme se též najít deriváty vzniklé z apelativa *necky* a pro srovnání se budeme stručně věnovat i pomístním jménům, která byla utvořena z apelativ se stejným nebo podobným významem jako *necky*, tj. *troky*, *vandle*, *vana* a *vantroky*.

2. Význam, etymologie a nářeční varianty apelativa *necky*

Podle Příručního slovníku jazyka českého (dále jen PSJČ; 1938–40, s. 309) apelativum *necky* označuje ‚podlouhlou dřevěnou nebo plechovou (zřídka kameninovou) nádobu, nahoře širší, sloužící k ručnímu praní prádla nebo též k zadělávání těsta apod.‘. Český jazykový atlas (dále jen ČJA; 1992, s. 318) navíc zmiňuje, že ‚necky bývaly zprvu oválné, dlabané ze dřeva, a postupem výroby se změnily v bednářský výrobek z prken‘.

Pro náš výzkum je podstatné, že PSJČ u apelativa *necky* uvádí i toponymický význam ‚kotlina připomínající svým tvarem necky‘. Za zmínku též stojí, že u adjektiva *neckovitý* ve významu ‚mající nebo připomínající tvar necek‘ jsou v tomto slovníku uvedeny příklady ‚neckovitá rokle; nehluboký, neckovitý příkop; široká údolí neckovitého průřezu‘. F. Kott (1890, s. 1138) zaznamenal u adjektiva *neckovitý* ‚muldenförmig‘ jako příklad slovní spojení ‚neckovitá kotlina‘.

Co se týče deminutivní podoby apelativa *necky*, uvádí PSJČ pouze *necičky*, F. Kott (1880, s. 105; 1890, s. 1138) navíc též *necice*, *necúlky*, *necůvky*, *nectičky* a zast. **nečtičky*. K tomu můžeme doplnit ještě moravské deminutivní podoby (s původním *v*) *necvice*, *necvičky*, *necůvky* a *necůlky*, které zaznamenal V. Machek (1968, s. 393).

Ve staré češtině je apelativum *necky* sice bezpečně doloženo, ale pouze v netoponymických významech.[2] J. Gebauer (1916, s. 532) zmiňuje, že staročeské slovo *necky* pochází z **necvky*, a to z pračeského **nъcvьky*. Slovníky staré češtiny uvádějí též množství zdrobnělin: *necicě*, *nečicě*, *neccicě*, *nečcicě*, *nečticě*, *netčicě*; *necičky*, *neccičky*, *nečcičky* a *nečtičky* (viz Bělič – Kamiš – Kučera, 1979, s. 169, 170; Staročeský slovník, 1971, s. 407).

Výraz *necky* je všeslovanský; vyskytuje se (nebo se vyskytoval) ve všech slovanských jazycích s výjimkou slovenštiny a běloruštiny, srov. např. *niecka* (pol.),[3]

---

[2] Srov. např. definici uvedenou ve Staročeském slovníku (1971, s. 408): 1. ‚podlouhlá dřevěná nádoba větších rozměrů (obvykle vydlabaná z kmene)‘; 2. ‚dřevěná nádoba mísovitého tvaru sloužící k oddělování vymláceného zrna od plev, opálka‘; 3. bibl. ‚nádoba na obětiny‘.

[3] P. Nitsche (1964, s. 229) uvádí pro polštinu toponymický význam apelativa *niecka* ‚Mulde, Senke‘.

nečké (slovin.),[4] *mjecki* (hornoluž.), *+njacki* (dolnoluž.), *+nȁćve* (srbochorv.), *нóщви* (bulh.) atd. (viz Šmilauer, 1970, s. 129). Jak uvádí J. Rejzek (2001, s. 406), praslovanská podoba tohoto apelativa není jasná. Ačkoli bychom podle autora očekávali jakési výchozí **nъ(k)t´-*, častěji se rekonstruuje **nь(k)tva* apod. (srov. Holub – Kopečný, 1952, s. 241; Machek, 1968, s. 393), aby se dalo spojit se staroirským *nigid* ‚pere‘, řeckým *nízō* ‚umývám‘ a staroindickým *nénekti* ‚pere‘ z indoevropského **neig^{u}-* ‚prát‘. Původně by tedy šlo o význam ‚káď na praní‘.

Podle ČJA (1992, s. 318–320) se ve významu ‚podlouhlá dřevěná nádoba, nahoře širší, která sloužila k ručnímu praní prádla‘ na většině území Čech užívá označení *necky*, pouze v jihozápadočeské nářeční oblasti a ve východních okrajích severovýchodočeské nářeční oblasti se vyskytuje výraz *troky* (z něm. *Trog* ‚koryto‘).[5] Podél východní hranice areálu výrazu *necky* a roztroušeně i jinde se užívá výrazu *vana* (z něm. *Wanne*), jehož paralelou je jihozápadočeská forma *vandle*.[6]

Tuto lexikální diferenciaci doplňují rozdíly slovotvorné a morfologické. V jižních Čechách se užívá deminutivum *vandlička* a doložen je též výraz *tročky* (v obci Jáma na Prachaticku a v Soběnově na Českokrumlovsku). Na Jindřichohradecku byl zaznamenán malý areál maskulinní formy *trok*. Tvar pomnožného substantiva *necka* byl doložen pouze jednou na Jablonecku a jednou na Českobudějovicku; plurale tantum *troka* se soustřeďuje na Vysokomýtsko, odkud přesahuje až na Zábřežsko.[7]

3. Pomístní jména v Čechách obsahující apelativa *necky* a *necičky*

3.1 Jazykové utváření jmen

Mezi 148 doklady pomístních jmen v Čechách obsahujícími apelativum *necky* nebo *necičky* najdeme vedle jednoslovného pojmenování bez jakéhokoliv doplnění (*Necky*, *Necka*), které je v našem materiálu doloženo čtrnáctkrát, především předložková jména, z nichž nejčastější je předložkové spojení *V neckách*/*V Neckách*[8]

---

4 F. Bezlaj (1982, s. 218) u hesla *nečkê* zmiňuje slovinská pomístní jména *Nečke*, *v Neškah*, *Neiške*, *na Neškah*.

5 Areál výskytu výrazu *troky* zaujímá též větší část Moravy a pokračuje do Slezska. Ve východní polovině Moravy a v převážné části Slezska se vyskytuje výraz *vaštrok* (jako složenina přejato z něm.).

6 Východomoravské kontaminované formy jsou *vantrok* a *vanštrok*.

7 Variantu *trůky* (s dem. podobou *trůčky*), kterou uvádí J. Jungmann (1838, s. 660), ČJA nedokládá.

8 Poznámka k psaní velkého nebo malého písmene v předložkových jménech po předložce: Ve shodě se Slovníkem pomístních jmen v Čechách (srov. Matúšová a kol., 2006, s. 8–9) vycházíme z možnosti, kterou dávají tzv. akademická Pravidla českého pravopisu (1993, s. 42), tj. rozlišujeme, zda za předložkou následuje vlastní jméno či apelativum, a podle toho se pak

(v našem materiálu se vyskytuje celkem 119krát). Několik výskytů mají předložková jména *Na neckách* (např. jméno pole v obci Vanice u Vysokého Mýta), *Nad Neckami*, *Nad Necky a Pod Necky* (jména pozemků podle polohy vzhledem k pozemku *V neckách* v obci Konětopy u Brandýsa nad Labem), *U Necek* (louky v Neznášově u Jaroměře), *Do necek* (pastvina ve Vřesníku na Hořicku).

Apelativum *necičky* je obsaženo výhradně v předložkových jménech, a to *Na necičkách* (pole v obci Kočí na Chrudimsku a pastvina v Bohosticích na Příbramsku), *U neciček* (pole a hon ve Vlhošti na Jičínsku) a *V necičkách* (pole v obci Řestoky na Chrudimsku).[9]

Spíše výjimkou jsou v našem souboru jména obsahující doplnění v podobě blíže určujícího přívlastku, ať už shodného či neshodného. Ta jsou doložena jen dvakrát, a to *Na velkých neckách* (pole v Čečelicích na Mělnicku) a *Na Dlouhých necky* (hon v Hýskově na Berounsku).[10] Je zřejmé, že anoikonyma obsahující apelativum *necky* bližší určení obvykle nepotřebují, neboť dané objekty jednoznačně určují a dostatečně charakterizují i bez přívlastku. To ostatně platí o většině pomístních jmen metaforického původu (srov. Pleskalová, 1987, s. 191; k tématu metafory viz níže).

V případě pomístního jména *Necka* se jedná o tzv. lidový plurál na *-a*. J. Matúšová (1995, s. 150) uvádí, že za vznikem plurálových forem na *-a* stojí nejen nářeční vlivy, ale že jsou i určitým signálem toponymičnosti (působila zde snaha odlišit jména v plurálu od plurálových forem apelativ). Porovnáme-li výskyt anoikonym *Necka* s výskytem apelativ *necka*, jak jej zachytil ČJA (viz výše), nenacházíme žádné styčné body. ČJA dokládá plurálový tvar *necka* pouze v obcích Frýdštejn na Jablonecku a Třebeč na Českobudějovicku, kde však žádná anoikonyma obsahující apelativum *necky*/*necka* doložena nejsou. Pomístní jména *Necka* byla naopak zaznamenána v bývalých soudních okresech[11] Smíchov, Nymburk, Libocho-

po předložce píše velké či malé písmeno. Rozlišení apelativa a propria v předložkových jménech po předložce však není vždy zcela snadné a jednoznačné (na pravopis v soupisech pomístních jmen nelze spoléhat). V úvahu bereme nejrůznější okolnosti, např. v případech, kdy je v jedné lokalitě doloženo jak pomístní jméno *Necky*, tak předložkové jméno, které je jeho variantou (*V Neckách*), píšeme velké *N*- i v předložkové variantě.

9 Dodejme, že v tereziánském katastru (excerpce z fasí k TK) je ve vsi Velký Újezd na Mělnicku doloženo jméno pole *na Necičkách*; v obci Vysoký Újezd na Berounsku se nacházejí pozemky a ulice *V Necičkách* (viz Geoprohlížeč).

10 Anoikonymem s neshodným přívlastkem je též jméno *Háj v neckách* (pole v Jankově na Rakovnicku), zde však nejde o bližší určení jména *Necky*.

11 Jména v Abecedním generálním katalogu pomístních jmen v Čechách jsou lokalizována do bývalých soudních okresů platných v r. 1923; jejich seznam viz např. Olivová-Nezbedová et al., 1995, s. 10–13. V tomto článku byly použity následující zkratky: Ber – Beroun, BL – Brandýs nad Labem, Jar – Jaroměř, Kar – Karlín, Kol – Kolín, Kou – Kouřim, Lbá – Libáň, Lou – Louny, MB – Mladá Boleslav, Měl – Mělník, Mil – Milevsko, Sla – Slaný, Zbr – Zbraslav.

vice a Jaroměř, kde ČJA výskyt apelativa *necka* nedokládá. Spíše lze tedy soudit, že tyto formy nevznikly pod vlivem nářečí, ale jsou výsledkem toponymických tendencí.

3.2 Druhy pojmenovaných objektů, motivace jmen a jejich stáří

Ve většině případů jsou anoikonymy obsahujícími apelativum *necky* pojmenovány pozemky (pole, louky, pastviny, lesy, hony, sad, zahrada), spíše výjimkou jsou názvy cest (3), místních částí (2)[12] a rybníka (1).

V případě pozemků zpracovatelé soupisů pomístních jmen (dále jen SPJ) často uvádějí, že dané místo bylo nazváno podle podoby terénu. Obvykle je pozemek tvořen dvěma protilehlými svahy (stráněmi), které uprostřed vytvářejí úžlabinu (údolí, prohlubeň, proláklinu, rokli, dolík, příkop, koryto, strouhu). Svahy mohou být mírné i příkré, v úžlabině se často drží voda nebo je zde mokrá či bahnitá půda. Někdy je místo charakterizováno jako údolí mezi kopci nebo je jednoduše konstatováno, že pozemek má „tvar necek".

V SPJ jsou uvedeny například tyto charakteristiky: „pozemek se nachází v úžlabině v podobě necek" (hon *Necky*, Kou/Bečváry); „stěny pozemku tvoří tvar necek" (pozemek *V neckách*, Ber/Lounín); „v údolí s příkrými stěnami" (louka *V neckách*, Mil/Milevsko); „neckovitá proláklina v okolní rovině" (pole *V neckách*, MB/Bezno); „velké údolí podobné neckám" (údolí *V neckách*, Sla/Libovice), „poloha připomíná mělké necky" (pole *V neckách*, Ber/Vráž). Je zřejmé, že ve většině případů si byli zpracovatelé SPJ vědomi souvislosti daných pomístních jmen s charakterem terénu.

Je třeba dodat, že některé takto nazvané pozemky tvar necek získaly uměle. Pole *Necka* (Jar/Holohlavy) bylo, jak je uvedeno v SPJ, nazváno „podle tvaru vzniklého odběrem cihlářské hlíny na vepřovice". Pozemek *V neckách* (BL/Konětopy) je podle údajů v SPJ bývalý lom, který byl po ukončení těžby znovu zúrodněn.

O podobě či charakteru terénu svědčí v některých případech i paralelní názvy daných pozemků. Pole *Na velkých neckách* (Měl/Čečelice) se nazývá též *Na propasti*. Paralelní název honu *V neckách* (Kol/Štítary) je *V prolomeným*. Pro pozemky *V neckách* (Lbá/Bystřice) je doloženo též jméno *Nad bahny*, pro pole *V neckách* (Lou/Pnětluky) existuje paralelní název *V dolci*.

Dvakrát název *Necky* nesou místní části a také v těchto případech se jedná o pojmenování podle charakteru terénu (patrně jde o původní pomístní jméno, které bylo přeneseno na místní část). Místní část *Necky*/*V Neckách* v Dolních

[12] Abecední generální katalog pomístních jmen v Čechách zahrnuje kromě anoikonym i jména místních částí (částí obcí, samot, hostinců, mlýnů apod.), která spadají mezi jména místní, avšak strukturně jsou velmi blízká jménům pomístním.

Počernicích (Kar) se podle SPJ nachází „na dvou protilehlých svazích, kde jsou ulice situovány přes úbočí svahů, povrchové vody stékají do středu a vytvářejí jakési necky – bez odtoku“. Místní část (bývalá osada) *Necky* v Senomatech na Rakovnicku se nachází „v údolí tvaru necek“.[13]

Třikrát se v našem materiálu vyskytuje název cesty *V neckách*. SPJ pro Kou/Svojšice cestu charakterizuje jako „úvozovou“. Druhá cesta vede ze Sedlčan směrem k obci Solopysky „v prohlubni“. Název *V neckách* v Solanech na Libochovicku nese cesta a pole, přičemž „cesta vede krátkým korytem mezi svahy“. Můžeme tedy shrnout, že se jedná o cesty vedoucí terénem, který je vzhledem ke svému okolí položen níže, tj. nacházejí se v dolíku, údolí, ve strouze apod.

Rybník *Necky* v Černíkovicích na Rychnovsku byl podle údajů v SPJ založen v 17. st.[14] a dříve měl tvar necek; později byl vybagrován, čímž se jeho tvar údajně mírně změnil. V tomto případě se nejedná o pojmenování podle podoby okolního terénu (tj. podle polohy rybníka v údolí tvaru necek), neboť podle map i fotografií (viz např. wikipedia.org) se rybník nachází v rovinatém terénu, nikoliv v údolí. Rybník zřejmě vznikl zaplavením kotliny ve tvaru necek (případně i pojmenované *Necky*, *V neckách* apod., což se nám ale nepodařilo doložit).

V této souvislosti je třeba připomenout některé poznatky týkající se problematiky pomístních jmen metaforického původu. Tato anoikonyma tvoří dvě skupiny (viz Pleskalová, 1987, s. 188). Do první patří jména, která byla utvořena z geografických termínů metaforického původu (např. *Brdo*, *Homole*, *Hrb*, *Hřeben*). V těchto případech metaforizace proběhla už dříve při tvoření daného geografického termínu (toponymického významu daného apelativa) a k pojmenování byl použit již hotový geografický termín. Jména tedy vznikla z již lexikalizovaného významu daného apelativa (podrobněji viz Cuřín, 1968, s. 104–105). Od těchto názvů je pak třeba odlišit jména, která vznikla čistě metaforicky, tj. na základě podobnosti s jiným objektem (např. *Bačkora*, *Brambor*).[15]

Pomístní jména obsahující apelativum *necky* spadají do první skupiny jmen metaforického původu, neboť byla utvořena z již lexikalizovaného toponymického významu apelativa *necky*, tj. ‚kotlina připomínající svým tvarem necky‘ (srov.

---

[13] Zaniklou ves *Necky* pod okrajem Šanovského lesa na rozhraní katastru Senomat a Šanova uvádí A. Profous (1951, s. 185), podle kterého toto jméno měla původně poloha, na níž byla ves postavena, a to podle podoby necek. Na webových stránkách obce Senomaty (senomaty.cz) se píše, že v současné době je jediným pozůstatkem po osadě Kouklův mlýn, který se nachází nedaleko jámy zvané *V neckách*. Srov. též Roubík, 1959, s. 66 (ves uvádí pod názvem *Necky* i *Nečky*).

[14] Na Wikipedii (wikipedia.org, heslo *Necky*/*rybník*/) je uvedeno, že rybník *Necky* byl založen na počátku 19. st. Tento údaj je však nepochybně mylný, neboť rybník je (pod názvem *Netzker*) zaznamenán již v tereziánském katastru (srov. Burdová a kol., 1970, s. 169).

[15] Mezi oběma skupinami však existuje široký přechodový pás (srov. Pleskalová, 1987, s. 191).

PSJČ, viz výše). Takové jméno pak mohlo být přeneseno na jiný objekt (např. místní část nacházející se v kotlině); další objekty byly pojmenovány podle polohy (vzhledem ke kotlině ve tvaru necek a/nebo nazvané *Necky*).

Co se týče stáří anoikonym obsahujících apelativum *necky*, autoři SPJ často uvádějí, že se jedná o „staré“, nebo dokonce „prastaré“ názvy, že se jméno užívá „od nepaměti“, „od pradávna“ apod. Že se skutečně jedná o staré názvy, nám potvrzují tři doložené datace jmen, které máme k dispozici (z toho jedna však nejistá).

A. Sedláček (1920, s. 165, 195) ve své práci, v níž zaznamenal nejstarší doklady k anoikonymii Čech, uvádí pomístní jméno *v Neckách* (název údolí u Liběchova) s letopočtem 1584. Jedná se s velkou pravděpodobností o dnešní anoikonymum *V neckách*, které máme v našem materiálu doloženo jako název pole v Dolních Beřkovicích na Mělnicku.[16]

Dále autor zaznamenal s otazníkem pomístní jméno *Hecken* (v kapitole Brdy a Podbrdí) s komentářem „1324 hora a údolí u Léštnice východně. Snad Necky“. Pokud se skutečně jedná o pomístní jméno *Necky*, není jisté, zda tato jméno odpovídá některému anoikonymu z našeho materiálu. Nejblíže obci Líšnice (což je dnešní název obce Léštnice, srov. Profous, 1949, s. 633–634) se nachází poloha *V neckách* (Zbr/Jíloviště), která leží asi 2 km od Líšnice, nikoliv však na východ, ale na sever.

Žádné pochybnosti však nejsou ohledně údaje, který uvádí A. Profous (1951, s. 185) u zaniklé vsi *Necky* (dnes místní část v Senomatech na Rakovnicku, viz výše): První doklad pochází z roku 1316 (*Miloslaus de Neczek*).

3.3 Zeměpisné rozšíření jmen

Jak vyplývá z přiložené mapky, nevyskytují se anoikonyma obsahující apelativum *necky* na celém území Čech, ale vytvářejí poměrně kompaktní areál zahrnující celé střední Čechy a zasahující též do východních a severovýchodních Čech. Nejjižnější doklad pochází z Milevska, nejzápadnější z Manětínska. Mimo uvedený areál se nachází pouze doklad z bývalého soudního okresu Štoky. Nejvíce anoikonym je doloženo na Berounsku (14), Kouřimsku (13), Kolínsku, Lounsku a Mělnicku (po 7), bez dokladů jsou celé jihozápadní Čechy a (s výjimkou dokladů z Milevska a Voticka) jižní Čechy. Z uvedeného areálu nevybočují ani pomístní jména obsahující apelativum *necičky*, která se nacházejí na Chrudimsku, Příbramsku a Jičínsku.

---

[16] Dolní Beřkovice a Liběchov spolu sousedí (srov. např. mapy.cz). V tereziánském katastru (viz excerpce z fasí k TK) je v Dolních Beřkovicích kromě jména pole *v Neckách* doloženo též jméno pole *Nad Neckama*.

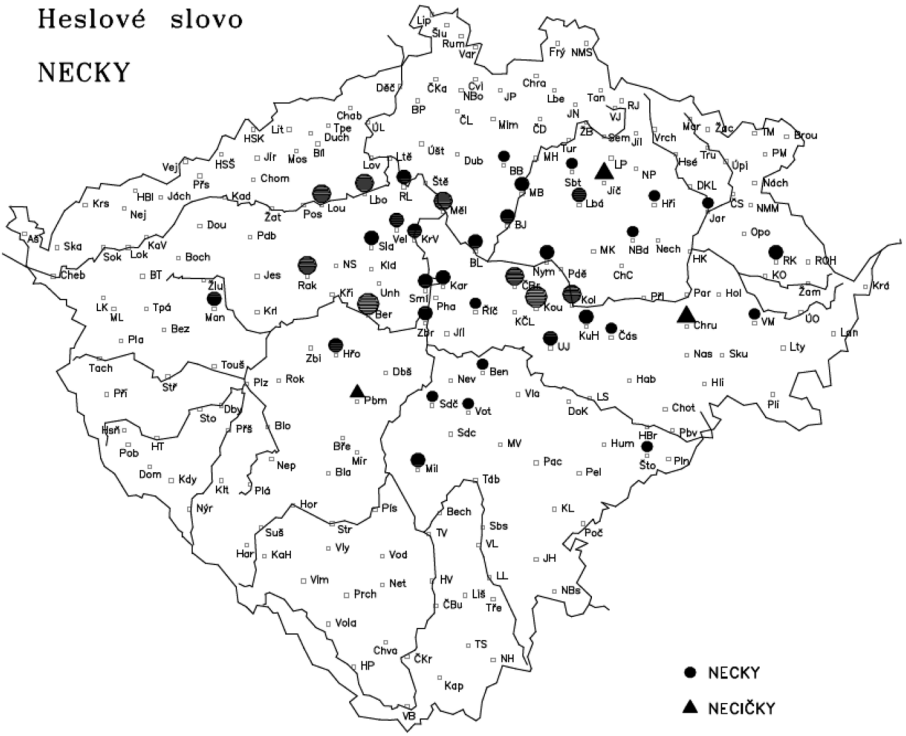

Mapa 1: Anoikonyma obsahující apelativum *necky*

Větší soustředění dokladů pozorujeme na starém sídelním území (Polabí, oblasti v okolí dolních toků Vltavy, Ohře a Jizery). Můžeme tedy potvrdit zjištění F. Cuřína (viz výše), že tato jména najdeme především v oblasti dolního toku Vltavy a v Polabí, ale je třeba dodat, že areál výskytu pomístních jmen ze soupisu z let 1962–1980 tuto oblast ve všech směrech přesahuje.

Je zřejmé, že výskyt zkoumaných pomístních jmen souvisí s geomorfologií terénu; doklady nacházíme pouze v oblasti rovin a pahorkatin, rozšíření se vyhýbá horským oblastem. To zřejmě souvisí se skutečností, že obzvláště pro oblast rovin byly tyto terénní útvary netypické a vzhledem ke své nápadnosti se snadno mohly stát motivačním podnětem k pojmenování.[17]

[17] Dodejme, že uvedený onymický areál odpovídá nářečnímu areálu apelativa *necky*, jak jej uvádí ČJA (1992, s. 165). Ke vztahu onymických a dialektových areálů srov. Šrámek, 1981.

3.4 Deriváty

Většina jmen metaforického původu kromě toho, že nepotřebuje blíže určující přívlastky (viz výše), také obvykle nebývá odvozena topoformanty (Pleskalová, 1987, s. 191). To platí i pro anoikonyma vycházející z apelativa *necky*.

Abecední generální katalog pomístních jmen z území Čech žádné jméno, u něhož by se dal předpokládat vznik z apelativa *necky* derivací, neobsahuje. SPJ nezachytily ani anoikonymum *Nečtina*, které zmiňuje J. Jejkal ve svém článku o pomístních jménech v Českém středohoří (1987, s. 65–66). Podle autora se jedná o „tichou kotlinu“ (dř. *Natschintal*, JK *načtina*, kde je *-a-* asi nář. místo *-e-*), která se táhne k obci Leština a protéká jí nepatrný potůček. Podle staré pověsti se v této kotlině dříve rozkládala dávno již zaniklá osada. Jméno autor odvozuje z apelativa *necky*; uvádí, že anoikonymum *Nečtina* bylo asi jen označením doliny, úžlabiny, zatímco jinde se pro takové prolákliny užívalo prostého jména *Necky*, poněmč. *die Netzke*.

Apelativum *nečtina* ve významu ‚dolina‘ není lexikograficky doloženo. Dodejme, že podle F. Daneše (1967, s. 468) se formantem *-ina* označují též místa v přírodě, kde se nachází nějaký útvar (útvary) povrchu zemského. Základem jsou substantiva, většinou názvy takových útvarů, např. *hrbolina*, *kopčina*, *písčina*, *svažina*.

4. Pomístní jména obsahující apelativa *troky*, *vandle*, *vana* a *vantroky*

Pro srovnání se nyní zaměříme na čtyři apelativa se stejným nebo podobným významem jako *necky*, která jsou doložena v pomístních jménech v Čechách. Jedná se o apelativa *troky*, *vandle*, *vana* a *vantroky*.

4.1 Troky

Výraz *troky* je doložen jako nářeční varianta apelativa *necky* v jihozápadočeské nářeční oblasti a na východních okrajích severovýchodočeské nářeční oblasti (viz kap. 2). V našem anoikonymickém materiálu je zaznamenáno jedno pomístní jméno obsahující toto apelativum, a to název pole *V trokách* v obci Třeboc na Lounsku. Jméno autor SPJ okomentoval slovy: „Troky u nás znamenají kulaté dlabané necky, a jelikož zmíněný úsek tvarem se jim podobá, dostal tento název.“

Porovnáme-li areál výskytu nářečního výrazu *troky* (viz mapa č. 165 v ČJA, 1992, s. 321) s místem výskytu daného pomístního jména, je třeba konstatovat, že obec Třeboc do tohoto areálu již nespadá, avšak nachází se v jeho těsné blízkosti. Existence anoikonyma obsahujícího nářeční apelativum *troky* v obci Třeboc svědčí o dřívějším výskytu nářečního výrazu *troky* i v této oblasti. Jeho (minimálně pasivní) znalost pak potvrzuje též výše uvedený komentář autora SPJ z této obce.

Dále, a to i přesto, že máme doložen pouze jeden doklad anoikonyma, můžeme konstatovat, že i nářeční výraz *troky* se mohl stát základem pomístních jmen označujících pozemky nacházející se v údolí ve tvaru necek.[18]

V obci Vesec u Sobotky je doloženo jméno pole *Na trukách*, které autor SPJ vykládá těmito slovy: „Napájely se tam ovce u žlabu zvaného *troka* [sic!], odtud název.“ V tomto případě tedy zřejmě nejde o pojmenování pozemku nacházejícího se v údolí jako ve výše uvedeném případě; jméno bylo motivováno přítomností žlabů pro hospodářská zvířata (snad byly v dané oblasti nazývány jak *troka*, tak *truka*, příp. *troky*/*truky*). Dodejme, že podoby *truka* či *truky* ČJA (v žádném významu) nedokládá, *truky* však najdeme v Kartotéce NLA (z jednoho zde uvedeného dokladu vyplývá, že se jednalo o výraz pro ‚necky‘ používaný na Nymbursku).

Souvislost názvu louky *Tročiny* a honu *Na Tročinách* v Horní Lhotě na Klatovsku s apelativem *troky* není zcela jistá, ale je pravděpodobná. Tuto domněnku podporuje jak výskyt těchto anoikonym v areálu výskytu nářečního výrazu *troky*, tak i skutečnost, že byla utvořena pomocí sufixu *-ina* (viz kap. 3.4, srov. anoikonymum *Nečtina*).

4.2 Vandle

Apelativum *vandle* je uvedeno v PSJČ (1951–1953, s. 795) jako lidové ve významu ‚vana, necky‘. Jak jsme již zmínili výše, ČJA je hodnotí jako jihozápadočeský dialektismus, ekvivalent apelativa *necky*.

Ve sbírce pomístních jmen v Čechách jsou doložena dvě anoikonyma obsahující apelativum *vandle*. Ve Štěticích na Vodňansku se nacházejí pozemky (pole a louka) *Na vandlích*, u kterých je v SPJ uvedeno, že leží v údolí. V obci Ražice na Písecku je doloženo anoikonymum *Vandle*/*Na Vandlích*, a to jednak jako název pole, lesa a luk, jednak jako jméno honu. SPJ toto pojmenování nevysvětluje, ale uvádí, že se jedná o pole ve svahu a zamokřené louky v rovině.

Ač máme k dispozici pouze tyto dva doklady, je zřejmé, že se i nářeční výraz *vandle* mohl stát základem pomístních jmen označujících údolí či kotlinu stejně jako apelativa *necky* a *troky*. Výskyt těchto anoikonym na Vodňansku a Písecku odpovídá hodnocení apelativa *vandle* jako jihozápadočeského dialektismu.

4.3 Vana

Apelativum *vana* je v PSJČ (1951–1953, s. 794–795) kromě základního významu ‚velká nádoba na vodu sloužící ke koupání, mytí, praní‘ doloženo též ve významu ‚jiná nádržka v podobě vany n. něco tvarem podobného vaně‘, např. sklářská

[18] F. Kott (1901, s. 348) zaznamenal na jižní Moravě název lesa *Tročky*.

vana, sýrařská vana, a stejně jako apelativum *necky* také v toponymickém významu ‚sníženina na povrchu zemském, ze všech stran obklopená úbočími, kotlina'.

V některých částech Čech (podél východní hranice areálu výrazu *necky* a roztroušeně i jinde) ČJA toto apelativum považuje za nářeční podobu apelativa *necky* (viz kap. 2), i když zároveň dodává, že pojmenování *vana* většinou označuje elipsovitou nádobu z dužin, tedy tvarem poněkud odlišnou, ale po stránce funkční odpovídající.

Mezi anoikonymy obsahujícími apelativum *vana* jsou jména bezpředložková (*Vana*) i předložková (*U Vany*, *Na vaně*). Oproti pomístním jménům, která obsahují apelativum *necky*, je anoikonym s apelativem *vana* v našem materiálu doloženo mnohem méně (pouze 10 dokladů), motivačně je však tato skupina pestřejší. Jsou mezi nimi jména vzniklá z lexikalizované metafory (v toponymickém významu ‚kotlina'), kterých je polovina, a jména, která jsou spíše aktuálními metaforami. Samostatnou skupinu pak tvoří jedno anoikonymum, které vzniklo z apelativa *vana* ve významu ‚jiná nádržka v podobě vany'.

Do první skupiny patří pět názvů ze dvou sousedních bývalých soudních okresů ve východních Čechách, Hořicka a Novopacka. V Dobré Vodě u Hořic se nachází louka *Vana*, u níž je v SPJ uvedena charakteristika: „Kraje byly vyšší než střed, bývalo v ní dost vody." V tomtéž katastru je doloženo jméno místní části *Vana*, která byla nazvána podle okolního terénu. Na Hořicku v obci Lukavec se nachází hon *Vana*, nazvaný podle terénu, který na základě údajů uvedených v SPJ připomíná tvar vany, v jeho blízkosti pak najdeme pole *U Vany*. V Dolní Nové Vsi na Novopacku je zaznamenána cesta *U vany* (zvaná též *Zákopská cesta*), pojmenovaná taktéž zřejmě podle charakteru okolního terénu.

Do skupiny názvů, které vznikly prostřednictvím (aktuální) metafory, spadá název skal *Vana*/*Na Vaně* na Mnichovohradecku (SPJ pro Žantov, Solec a Soleček). Jak uvádí SPJ, skály byly pojmenovány „podle tvaru vany". Ve Starém Kolíně (Kol) se nachází rybník *Vana* a místní část v jeho blízkosti s názvem *U Vany*. Jedná se o bývalou požární nádrž, vybetonovanou stavbu obdélníkového tvaru, která byla zřejmě pojmenována na základě podobnosti s vanou. Místní část pak získala jméno podle polohy v blízkosti této nádrže. V obci Chacholice na Chrudimsku je doložen les *U Vany*, který leží na svahu vedoucím k říčce Žejbro. Podle SPJ se zde nachází „seskupení velkých kamenů v podobě vany". Podle kulturního a informačního portálu chrudimka.cz je *Vana* hluboká tůň mezi velkými kameny.

Poslední anoikonymum, které vzniklo z apelativa *vana*, a to tentokrát ve významu ‚jiná nádržka v podobě vany n. něco tvarem podobného vaně', spadá do samostatné skupiny. Jedná se o pomístní jméno (objekt neuveden) *U van*, které se nachází ve Zlonicích na Slánsku v místě bývalé skládky řepy pro nedaleký (dnes již zrušený) cukrovar. Název byl motivován polohou v blízkosti cukrovarských van, v nichž se řepa skladovala.

4.4 Vantroky

Apelativum *vantroky* uvádí PSJČ (1951–1953, s. 799) ve významu ‚umělé, obyč. dřevěné koryto, žlab, sloužící k vedení vody nad zemí, zvl. na mlýnská kola‘. Podle ČJA jde též o nářeční podobu apelativa *necky*, užívanou však pouze na východní Moravě. Ve sbírce pomístních jmen v Čechách je zaznamenáno 26 anoikonym obsahujících apelativum *vantroky* (z toho jednou v podobě *vandroky*). Nejčastěji se jedná o předložková pojmenování pozemků podle polohy vzhledem k mlýnskému (nebo rybničnímu) zařízení, například pozemky *Pod vantroky* v obci Brloh na Přeloučsku se podle SPJ nacházejí „pod vodním náhonem na mlýnské kolo zvaným vantroky“.

Výjimkou je bezpředložkové jméno louky a lesa *Vantroka* v obci Ohnišov u Nového Města nad Metují. Tyto pozemky leží v údolí, kterým protéká Janovský (též Sepský) potok (novomestskykuryr.info) a podle SPJ „se skutečně podobají vantrokům, neboť mají příkré stráně, pod nimiž se nachází louka a potok“. V tomto případě se může jednat o metaforické pojmenování údolí na základě jeho podobnosti s vantroky. Vzhledem k tomu, že v dané oblasti není apelativum *vantroky* ve významu ‚necky‘ doloženo, byla s větší pravděpodobností motivem pojmenování podobnost s mlýnským zařízením, tj. korytem sloužícím k vedení vody.[19]

5. Závěr

Jak uvádí F. Cuřín (1969, s. 136), „[v] kopcovitých územích je silněji rozvinuta terminologie kopců, v rovinách terminologie údolí, proláklin“. Jedním z orografických termínů, který spadá do lexikálně-sémantického pole ‚terénní sníženiny‘, je výraz *necky*. Tento orografický termín se metaforicky vyvinul na základě podobnosti terénu s nádobou, která sloužila k ručnímu praní prádla, zadělávání těsta apod. a dříve patřila k základnímu vybavení domácnosti.

Z apelativa *necky* v toponymickém významu ‚údolí, kotlina připomínající svým tvarem necky‘ a též z jeho deminutivní podoby *necičky* vzniklo na území Čech celkem 148 anoikonym, která se nacházejí především v oblastech rovin a pahorkatin středních, východních a severovýchodních Čech. Jedná se většinou o názvy pozemků, ale také cest, místních částí a rybníka, a to často zřejmě velmi starého původu (viz doklad pocházející ze 14. st.). Vedle apelativa *necky* jsou v anoikonymii Čech doloženy též jeho nářeční varianty *troky* (na Lounsku) a *vandle* (v jižních Čechách).

---

[19] Ani zde však nemůžeme zcela vyloučit možnou souvislost jména s mlýnským zařízením. Existenci mlýna v údolí se nám však nepodařilo doložit (srov. vodnimlyny.cz; Klempera, 2003).

Toponymický význam ‚sníženina na povrchu zemském, ze všech stran obklopená úbočími, kotlina' je doložen i pro apelativum *vana*. Pomístních jmen obsahujících toto apelativum v daném geografickém významu je však ve srovnání s anoikonymy vzniklými z apelativa *necky* mnohokrát méně (pouze 5 dokladů) a pouze v jedné oblasti východních Čech (Novopacko a Hořicko).

Domníváme se, že se apelativum *necky* jako geografický termín v anoikonymech označujících kotliny začalo používat dříve (odpovídající termíny a jejich využití v pomístních jménech najdeme i v dalších slovanských jazycích), proto se apelativum *vana* v této funkci již nemělo možnost ve větší míře uplatnit. Vliv na rozšíření jmen zřejmě měla též skutečnost, že necky byly po staletí běžnou součástí vybavení každé domácnosti, zatímco vany nebyly ve venkovském prostředí v období středověku a raného novověku příliš běžné, vlastnili je pouze bohatí měšťané a jejich používání se začalo šířit teprve v 19. století (srov. Peremská, 2019). Dále svou roli snad mohl sehrát i fakt, že apelativum *necky* se pro význam ‚kotlina, údolí' jeví jako vhodnější, neboť tvar necek více odpovídá skutečné podobě kotlin, jejichž úbočí jsou vždy více či méně svažitá, nikoliv téměř kolmá jako u vany.

Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

PRAMENY A LITERATURA

BALHAR, J. – JANČÁK, P. a kol. (1992): *Český jazykový atlas I*. Praha: Academia.

BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K. (1979): *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN.

BEZLAJ, F. (1982): *Etimološki slovar slovenskego jezika II, K–O*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

BUCHAL, J. Ohnišov. *Novoměstský kurýr* [online] <http://www.novomestskykuryr.info/novkur-15/novkur-1501/novkur-1501.pdf> cit. 2021-02-02.

BURDOVÁ, P. – CULKOVÁ, D. – ČÁŇOVÁ, E. – LIŠKOVÁ, M. – RAJTORAL, F. (eds.) (1970): *Tereziánský katastr český*, *sv. 3*, *Dominikál*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra.

CUŘÍN, F. (1968): Metafora a toponymizace v toponomastické terminologii. In: V. Blanár – M. Majtán (eds.), *I. slovenská onomastická konferencia Bratislava 5. – 6. decembra 1967, Zborník materiálov*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV, s. 104–110.

CUŘÍN, F. (1969): *Kapitoly z dějin českých nářečí*. Praha: Univerzita Karlova.

DANEŠ, F. a kol. (1967): *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.

GEBAUER, J. (1916): *Slovník staročeský II, K–N*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie.

Geoprohlížeč [online] <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/> cit. 2021-02-02.

HOLUB, J. – KOPEČNÝ, F. (1952): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství učebnic.

JEJKAL, J. (1987): K pomístním jménům v Českém středohoří. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 28, s. 63–68.

JUNGMANN, J. (1838): *Slovník česko-německý IV, S–U*. Praha: České museum.

Kartotéka novočeského lexikálního archivu [online] <https://bara.ujc.cas.cz/bara/> cit. 2021-02-02.

KLEMPERA, J. (2003): *Vodní mlýny v Čechách VI*. Praha: Libri.

KOTT, F. Š. (1880): *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický II.*; (1890): *VI*. Praha: František Šimáček.

KOTT, F. Š. (1901): *Druhý příspěvek k Česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

MACHEK, V. (1968): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Mapy.cz [online] <https://mapy.cz> cit. 2021-02-02.

MATÚŠOVÁ, J. (1995): Tvarosloví pomístních jmen. In: L. Olivová-Nezbedová et al., *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 143–168.

MATÚŠOVÁ, J. a kol. (1996): *Slovník pomístních jmen v Čechách II, B–Bau*. Praha: Academia.

Necky (rybník). *Wikipedia.org* [online] <https://cs.wikipedia.org/wiki/Necky_(rybník)> cit. 2021-02-02.

NĚMEC, I. – PEČÍRKOVÁ, J. a kol. (1971): *Staročeský slovník III*. Praha: Academia.

NITSCHE, P. (1964): *Die Geographische Terminologie des Polnischen*. Köln/Graz: Böhlau-Verlag.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1995): Soupis pomístních jmen na území Čech v letech 1963–1980. In: L. Olivová-Nezbedová et al., *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 35–51.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (2000): Slovník pomístních jmen v Čechách a jeho zpracování za pomoci počítače. In: L. Olivová-Nezbedová – J. Malenínská, *Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*. Praha: Academia, s. 21–50.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. et al. (1995): *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, hor, vod a cest*. Praha: Academia.

PEREMSKÁ, L. (2019): Hygienická revoluce: Změnu ve vnímání čistoty těla přineslo až 19. století. *100+1* [online] <https://www.stoplusjednicka.cz/hygienicka-revoluce-zmenu-ve-vnimani-cistoty-tela-prineslo-az-19-stoleti> cit. 2021-02-02.

PLESKALOVÁ, J. (1987): Pomístní jména metaforického původu. In: M. Majtán (ed.): *IX. slovenská onomastická konferencia Nitra 26.–28. júna 1985*, *Zborník referátov*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, s. 188–193.

Pravidla českého pravopisu (1993): Praha: Academia.

Příruční slovník jazyka českého (1938–1940): *III, N–O*; (1951–1953): *VI, T–Vůzek*. Praha: SPN.

PROFOUS, A. (1949): *Místní jména v Čechách II, CH–L*; (1951): *III, M–Ř*. Praha: Česká akademie věd a umění.

REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
ROUBÍK, F. (1959): *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
SEDLÁČEK, A. (1920): *Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*. Praha: Česká akademie věd a umění.
ŠMILAUER, V. (1970): *Příručka slovanské toponomastiky*. Praha: Academia.
ŠRÁMEK, R. (1981): Areál onymický a areál dialektový. In: E. Breza (ed.), *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych. Księga referatów*. Wrocław: Ossolineum, s. 157–166.
Tereziánský katastr český. Excerpce – lístkový materiál. Oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze.
Tip na výlet – Naučná stezka Chrastecka. *Chrudimka.cz* [online] <https://www.chrudimka.cz/tip-na-vylet-naucna-stezka-chrastecka> cit. 2021-02-02.
Z historie vzniku obce Nouzova. *Oficiální stránky městyse Senomaty* [online] <https:/https://www.senomaty.cz/o-mestysi/historie/nouzov/historie/> cit. 2021-02-02.

Martina Zirhutová
zirhutova@ujc.cas.cz
oddělení onomastiky
ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
116 46 Praha 1